DEMOKRASİ VE ORTA DOĞU'NUN GELECEĞİ

DOĞAN, Nejat*
TÜRKİYE/ТУРЦИЯ

ÖZET

Bu bildiri, demokrasinin global bir barışı gerçekleştirebileceğini savunan "demokratik barış teorisi"ni ve demokrasinin Orta Doğu'da uygulanabilirliğini tartışmaktadır. Hem liberalizm hem de realizm, gerek demokrasi ile barış arasındaki gerekse bir devletin iç politika nitelikleri ile dış politikası arasındaki ilişki konusunda bizleri tam olarak aydınlatamamaktadır. Ancak, her iki teorinin de uluslararası politikayı anlamamıza önemli katkıları vardır. Bu durumda yapılması gereken, iki teori arasındaki düşünsel mesafeyi daraltmaktır; bunun da felsefi temellerini pragmatizm verebilir. Pragmatizm politik liberalizmle birlikte, uluslararası ilişkilere evrimsel bir yaklaşım olan pragmatik liberalizmi oluşturur. Pragmatik liberalizm, demokrasinin yerleştirilmesi için bir taraftan güç kullanılmasına karşı çıkarken, diğer taraftan da bireye yatırım yapılmasını savunur. İyi bir toplum, devletlere dışarıdan verilemeyeceği gibi böyle bir toplumu yaratacak olan da gerekli sosyal niteliklerle donatılmış bireydir. Böyle bir etik yaklaşımın Orta Doğu'da denenmesi gerekir. Bölge devletlerinin bizzat kendilerinin böyle bir rejimi istemeleri ve bunun için politik adımları atarken bireye de yatırım yapmaları gerekmektedir.

Anahtar Kelimeler: Demokratik barış, Orta Doğu, liberalizm, realizm, pragmatik liberalizm, birey.

ABSTRACT

Democracy and Future of the Middle-East

This paper discusses the democratic-peace theory and the future of democracy in the Middle East. Both liberalism and realism provide us with partial truths about the relationship between democracy and peace on the one hand and between the characteristics of domestic politics and foreign policy of states, on the other. Therefore scholars should bridge the gap between these two approaches. Pragmatism together with liberalism constitutes a new theory, pragmatic liberalism, that has an evolutionary approach to international relations. Pragmatic liberalism argues for investing in human person in the

* Doç. Dr., Erciyes Üniversitesi, İ.İ.B.F., Uluslararası İlişkiler Bölümü. **e-posta:** nejatdal@ erciyes.edu.tr

effort to create global democracy. A good society, from this perspective, cannot be imposed on states from outside; it can only be the product of well-educated and prosperous individuals. Such an ethical approach should be given a chance in the Middle East. However, the states of the region should be willing to create such a regime and take the necessary steps toward this objective.

Key Words: Democratic peace, Middle East, liberalism, realism, pragmatic liberalism, individual.

GİRİŞ

Bu bildiri, demokrasinin global bir barışı gerçekleştirebileceğini savunan "demokratik barış teorisi"ni tartışmakta ve bu tartışma sonucunda demokrasinin Orta Doğu'da uygulanabilirliği ve geleceğini irdelemektedir. Uluslararası ilişkilere liberal yaklaşımın bir ürünü olan global barış teorisinin bazı varsayımlarını kabul etmek, elimizdeki ampirik bilgilerle çelişmek anlamına gelecektir. Ayrıca, bazı politika yapımcıları ve liderlerin güç kullanımını bu teori aracılığıyla meşru göstermeye çalıştıkları da görülmektedir. Özellikle Reagan dönemiyle başlamak üzere, gerek Latin Amerika gerekse Orta Doğu'ya yapılan müdahaleler, ya bölge devletlerine demokrasi karşıtı rejimlerin ihracını önlemek ya da bu devletlerde demokrasiyi inşa etmek için yapıldığı savunulmaktadır. Dolayısıyla, iyi niyetle de olsa ortaya atılmış teoriler, bazen hem aşırılığa yol açmakta hem de aşırılıklara meşru bir zemin hazırlamaktadır. Diğer taraftan realizm ise, her ne kadar liberalizmin yanlış varsayımlarına işaret etmek için teorik araçlar sunsa da, sistemin anarşik yapısının değiştirilemeyeceğini savunarak âdeta akademik çalışmaları ve politik girişimleri gereksiz kılmaktadır. Böyle umutsuz bir teorinin savunulması da oldukça güçtür.

Dolayısıyla hem liberalizm hem de realizm, gerek demokrasi ile barış arasındaki gerekse bir devletin iç politika nitelikleri ile dış politikası arasındaki ilişki konusunda bizleri sağlıklı bir sonuca götürmemektedir. Ancak her iki teorinin de uluslararası politikayı anlamamıza önemli katkıları vardır. Bu durumda yapılması gereken, iki teori arasındaki düşünsel mesafeyi daraltmaktır; bunun da felsefi temellerini pragmatizm verebilir. Pragmatizm politik liberalizmle birlikte, uluslararası ilişkilere evrimsel bir yaklaşım olan pragmatik liberalizmi oluşturur. Bu yaklaşıma göre, iç politika ile dış politika birbirinden tamamen soyutlanamayacağı gibi demokratik barış da bir hipotez olarak dikkate alınmalı ve denenmelidir. Aslında, demokrasi dâhil olmak üzere herhangi bir rejimin tek başına sistemde mutlaka barışı tesis edeceğini düşünmek dogmatik bir iddia olur. Önemli olan, elimizdekilerden başlayarak devletler sisteminin geliştirilebileceğine ve insanın da bunu yapabilecek kapasitesi olduğuna dair inancın ve umudun korunmasıdır. Pragmatik liberalizm, bu nedenle, demokrasinin yerleştirilmesi için bir taraftan güç kullanılmasına karşı çıkarken, diğer taraftan da bireye yatırım yapılmasını savunur. İyi bir toplum, devletlere

dışarıdan verilemeyeceği gibi böyle bir toplumu yaratacak olan da gerekli sosyal niteliklerle donatılmış bireydir.

Böyle bir etik yaklaşımın Orta Doğu'da denenmesi gerekir. Her ne kadar Orta Doğu'ya demokrasi getirileceği vaadiyle bölgede bazı faaliyetler bugün gerçekleştirilse de, bu faaliyetlerin amacının aslında farklı olduğu ve daha çok maddi kazançların ve ulusal çıkarların elde edilmesi amacıyla yapıldığı görülmektedir. Dolayısıyla, bölgede demokrasiye bir şans bugüne kadar tanınmamıştır. Batı'nın maddi anlamda bölgede başarılı ve fakat uzun vadeli bir politika oluşturulması açısından başarısız olduğunun kabulü ile bölge devletleri kendilerini sorgulamaya başlayacak ve atılım için gerekli girişimlerde bulunacaklardır. Diğer devletlerin demokrasinin Orta Doğu'ya yerleşmesi için yerine getirmeleri gereken sorumlulukları vardır; ancak temelde bölge devletlerinin bizzat kendilerinin böyle bir rejimi istemeleri ve bunun için politik adımları atarken bireye de yatırım yapmaları gerekmektedir. Bu görüşleri ortaya koymak üzere, aşağıda öncelikle demokratik barış teorisi tartışılacaktır. Liberalizm ve realizmin varsayımları açıklandıktan sonra, iç politika-dış politika etkileşimine alternatif bir yaklaşım olarak pragmatik liberalizme değinilecektir. Daha sonra, teorik tartışma Orta Doğu'ya uygulanarak bölgenin geleceği tartışılacaktır.

1. Liberalizm ve Demokratik Barış Teorisi

Demokrasi ve barış arasındaki ilişkiye liberalizmin yaklaşımı aşağıda iki başlık altında incelenecektir. Öncelikle liberallerin konu hakkındaki düşünceleri özetlenecek, sonra da bu liberal düşüncelerin eleştirisi yapılacaktır.

1.a. Liberal Söylem

Liberal düşünürler, belirli bir devletin politik rejiminin bu devletin dış politika davranışıyla doğrudan ilgili olduğuna inanmaktadırlar. Woodrow Wilson'dan başlayarak liberal politika yapımcıları ve politik eylemciler, demokratik bir rejimin uluslararası politikada barışçıl ilişkiler kurulmasına yol açacağını açıkça savunmuşlardır. Kısaca liberalizm, yaklaşık iki yüzyıl önce Immanuel Kant tarafından kuramsallaştırıldığı üzere, eğer tüm devletler demokratik olursa uluslararası sistemde "nihai barış"ın sağlanabileceğini iddia etmektedir. Bu iddiadan çıkan sonuç, liberallere göre iç politik niteliklerin devletlerin dış politikalarını belirleyen temel unsurlar olduğudur.

Liberaller, demokratik devletlerin birbirlerine karşı barışçıl bir dış politika izlemelerini açıklarken iki temel grup altında toplanabilecek nedenler öne sürmektedirler. Bu gruplardan birincisi, demokratik normlar ve kültür, ikincisi de politik yapılar ve kurumlardır. Tabii ki, bu iki temel grubun birbirini dışlayan değil, fakat birbirini bütünleyen nedenler içerdiğini savunmaktadırlar (Owen, 1994).

Liberallere göre, tüm demokrasiler belirli bazı *değerler*i (normları) paylaşmaktadırlar. Örneğin **Grasping the Democratic Peace** başlıklı

çalışmasında Bruce Russett, anlaşmazlıkların demokratik politik süreçler yoluyla güce başvurulmadan çözülebilmesi ve bu çözümün çoğunluk görüşünün yönetim hakkı ile azınlık görüşünün hakları arasında bir denge oluşturabilmesini demokrasilerin en temel değeri olarak vermektedir (Russett, 1993: 31). Bu değerin yanında, tüm vatandaşların kanun önünde eşitliği, şiddete başvurmanın gayrimeşruluğu, örgütlü muhalefet hakkı ve politik sisteme sadakat da liberaller tarafından öne sürülen diğer önemli değerlerdir.

Liberal söyleme göre, bu değerler öncelikle iç politika düzeyinde politika yapımcılarını sınırlandıran bir işlev yerine getirirler. Sınırlandırılan politika yapımcıları bireylere daha geniş bir özgürlük ortamı bırakırlar, bireyler de kendi kendilerini yöneten otonom varlıklar olduklarının bilincine varırlar ve bu özelliklerini korumaya çalışırlar. Bunun sonucunda da, bir demokraside yaşayan bireylerde diğer demokrasilerde yaşayan bireylerin hakları konusunda olumlu düşünceler gelişir. Böylece demokratik halkların birbirlerine bu barışçıl yaklaşımı, politika yapımcıları üzerinde bir baskı ve sınırlandırma unsuru oluşturarak dış ilişkilerin yürütülmesi sürecinde saldırgan davranışlar ortaya koyulmasını engeller. Demokratik devletlerin liderleri sadece olağan durumlarda ikili ilişkilerde barışçıl politikalar izlemeyecekler, aynı zamanda özellikle kriz zamanlarında bu krize karşı birbirlerinin muhtemel tepkilerinden emin oldukları için silahlı güce başvurmayacaklar ve sorunlarını barışçıl yollardan çözeceklerdir. Diğer taraftan demokratik devletler, bu değerlere saygı duymayacağına inandıkları demokratik olmayan devletlerin sistemdeki politikalarına karşı direnecekler ve özellikle kendilerine yöneltilmiş bir tehdit sezinlediklerinde bu devletlere karşı savaşa gidebileceklerdir. Kısaca, Russett'ın belirttiği gibi bir demokraside diğer demokratik devletlere karşı savaş beklenmez ve meşru görülmezken, otoriter devletlere karşı savaş ise çoğu kez hem beklenen hem de meşru bir olaydır (Russett, 1993: 32).

Liberal düşünürler, bu değerlerin yanında, belirli kurumların da uluslararası sistemde politika yapımcılarını sınırlandıracağına inanmaktadır. Her şeyden önce, demokratik bir devlette yasama-yürütme-yargı erkleri arasındaki güç paylaşımı, iç politikada politika yapımcılarının yetkilerini sınırlandıran nitelikte bir denetleme ve denge sistemi oluşturacaktır. Erkler arasında güç paylaşımıyla birlikte, demokratik bir devlette kamuoyu da saldırgan ve maceracı politikalara karşı önemli bir baskı unsuru olacaktır. Çünkü demokratik devletlerde bireyler, bir savaş çıkarsa bu savaşın ağır faturasını sonuçta kendilerinin ödeyeceğinin farkındadırlar. Liberallere göre, tıpkı değerlerin uluslararası sistemde sınırlandırıcı etkisinde olduğu gibi herhangi bir kriz anında demokratik bir devletin lideri diğer demokratik liderlerin benzer kurumlar tarafından sınırlandırılacaklarının bilincinde olduğu için, sürpriz bir saldırıda bulunulacağı endişesini taşımaz. Bunun sonucunda da demokratik liderler, sorunların çözümünde barışçıl araçlara başvurabilmek için gerekli fırsata ve zamana sahip olurlar. Diğer taraftan, hem demokratik olmayan devletlerin kendi aralarında hem de demokratik devletler ile demokratik olmayan devletler arasında silahlı

çatışma çıkma olasılığı her zaman için vardır. Hatta rakiplerinin kurumsal sınırlandırmalar altında olmadıklarının bilincinde hareket eden demokratik devletlerin liderleri, sürpriz bir saldırı riskini göze alamayıp güce başvuran ilk taraf olabilirler.

1.b. Liberal Söylemin Eleştirisi

Yukarıda özetlendiği üzere en temel anlamda liberaller, demokratik değerlerin ve kurumların benzer-düşüncede olan devletler arasında barışçıl ilişkiler kurulmasına yol açtığını ve açacağını öne sürmektedir. Liberaller, bu sonuca ulaşırken Immanuel Kant'ın nihai barış görüşünden hareket ettiklerini iddia etmektedirler. Ancak bu, Kant'ın oldukça geniş bir açıdan yorumlanmasından başka birşey değildir. Kant'a göre uluslararasında nihai barış, ne çabuk ne de kolay gerçekleşecektir. Nihai barışa, ancak zorluklarla dolu bir yolculuktan sonra ulaşılacaktır (Doyle, 1986: 1163). Bu süreçte bazı savaşların çıkması ve bu savaşlardan bazı dersler alınması kaçınılmazdır.

Kant, *cumhuriyetçi* devletlerin kendi aralarında bir güvenlik topluluğu oluşturacağını ve bu topluluğu korumak için bazen güce başvurmak zorunda kalacaklarını öne sürmektedir. Gerek bu topluluğun kurulması gerekse bu topluluğun nihai barışa ulaşması konusunda Kant umudunu iki şeye bağlar: liderlik ve doğa. Kant'ın liderliği gündeme getirmesinin ve bu kuruma güvenmesinin temelinde, aslında Kant'ın liberal düşünceleriyle ilk bakışta çelişir gibi görünen, genel olarak insanların yetersizliği ve güvenilmezliği düşüncesi yatmaktadır. Şöyle seslenir Kant, "Eğer kendi türü arasında yaşarsa, insan bir efendiye (master) ihtiyaç duyan bir hayvandır." Diğer taraftan, bu efendi de ancak yine insan türü içinde bulunabilecektir (Kant, 1991a: 46). Hem cumhuriyetçi devletler arasında bir barış bölgesi yaratma hem de sonuçta dünya barışını gerçekleştirme mücadelesinde liderlere doğa yardımcı olacaktır. Kant'a göre nihai barış, büyük bir sanatçı olan doğanın bizzat kendisi tarafından *garanti edilmiştir* (Kant, 1991b: 108). Bu görüşlerden hareket eden Kant şu sonuca varır: "Eğer bireyler sosyal kanunların zorlamasını kabullenmeye kendi içlerinden kaynaklanan bir tepki tarafından boyun eğdirilemezse, aynı etkiyi dışarıdan savaş yaratacaktır. İnsanların bugüne kadar yapmayı ihmal ettikleri şey, birçok sıkıntıyla birlikte olsa da, sonuçta kendiliğinden gerçekleşecektir. Bouterwek'in belirttiği gibi 'eğer yay çok eğilirse, kırılır; ve her kim ki çok şey ister, hiçbir şey elde edemez' " (Kant, 1991b: 112-113).

Dolayısıyla, Kant'ın tarih felsefesi ve barış teorisinden yola çıkacak olursak, bugünkü (radikal) liberallerin hatası; global politikada çok büyük bir değişimin çok kısa bir sürede gerçekleşmesini istemeleri ve bu amaçla güç kullanımı da dâhil bazen müdahaleciliği desteklemeleridir. Her ne kadar "Büyük Orta Doğu" veya "Genişletilmiş Orta Doğu" projesiyle bölgenin geleceği için öne sürülen demokrasinin yerleştirilmesi ve geliştirilmesi gibi *düşünceler* özde iyi olsa da, hem bugün Irak ve Afganistan'da *olanlar* hem de kullanılan *yöntemler* aslında

Kant'ın savunduğu demokratik/cumhuriyetçi devletlerin değerleriyle ve bu tür barışçıl devletlerin ortaya çıkma süreciyle çelişmektedir.

Liberallerin "demokratik devletler birbirleriyle savaşmadı." görüşü de aslında gerçeği yansıtmamaktadır. Politik tarihe yakından bakıldığında, demokrasilerin birbirleriyle savaştığı ve birbirlerini güç kullanmakla tehdit ettiği örneklere rastlamak mümkündür. I. Dünya Savaşı sırasında Finlandiya ile müttefiklerin çatışması, 1812 ile 1895/1896'da İngiltere-ABD çekişmesi, 1898 Fashoda krizi ve 1923 Ruhr krizi bu iddiayı destekleyen örneklerdir (Layne, 1994: 5-49). John Owen, bu örneklerin veya "anormalliklerin" demokratik barış teorisinin temel varsayımlarıyla uyumlu olduğunu kanıtlamaya girişmektedir; ancak bu çabasında başarılı olduğu söylenemez. Çünkü Owen, savaş ve çatışmaların hem ortaya çıkmasını hem de ortaya çıkmamasını tek bir değişkenle açıklamaktadır: algılama (perception). Owen'a göre, genellikle devletler birbirlerini demokratik olarak görmedikleri için, değerlerin (normların) savaş üzerinde beklenen sınırlandırıcı etkisi de gerçekleşmemektedir; "liberal bir demokrasi sadece *liberal olduğuna inandığı* bir devletle savaşmaktan kaçınacaktır" (Owen, 1994: 91, 102). Bu mantığa göre, ABD ile İngiltere arasında 1812 yılında savaş çıktı çünkü ABD o tarihte İngiltere'yi liberal bir demokrasi olarak algılamıyordu; fakat 1895'te savaş çıkmadı çünkü 19. yüzyıl sonlarına gelindiğinde artık ABD İngiltere'nin liberal bir demokrasi olduğuna inanmıştı. Ancak bu oldukça zayıf bir açıklamadır; çünkü tüm politika tercihlerini "algılama" değişkenine indirgemektedir. Bu açıklamayı tarihteki diğer örneklere uyguladığımızda, izlenen politikaların açıklanmasında yetersiz kaldığı görülecektir. Örneğin, Owen'ın bakış açısına göre, müttefikler Almanya'yı demokratik bir devlet olarak görmedikleri için Hitler'e karşı savaştılar ve Araplar ile İsrail birbirlerini liberal demokrasi olarak görmedikleri için yarım yüzyıldan fazla bir süredir savaşmaktadırlar. Bu durumda, hem ideolojinin hem de güvenlik ve ekonomik endişelerin global politikada oynadığı önemli rolü liberallerin tartışmaktan kaçındıkları ortaya çıkmaktadır. Çünkü bir taraftan I. Dünya Savaşı'nın çıkmasındaki ana etkenlerden biri Almanya'nın ideolojisiyken, diğer taraftan da 1945'ten beri Orta Doğu'da Arap-İsrail çatışmasının tırmanmasının temel nedenleri arasında tarafların güvenlik endişeleri gelmektedir. Kısaca, hem savaşın ortaya çıkmasını hem de savaşın olmamasını "algılama" gibi tek bir değişkenle açıklamak rasyonel değildir.

Ayrıca liberaller hem kullandıkları kavramların açık olmaması hem de sosyal olguları dar (bir açıdan) tanımladıkları için de eleştirilmektedirler ve aslında eleştirilmeleri de gerekir. Örneğin, uluslararası ilişkilerde hem demokrasinin hem de savaşın tanımı araştırmacıdan araştırmacıya değişiklik göstermektedir. Bunun önemli bir nedeni, varsayımlarıyla çelişen veya varsayımlarına ciddi tehditler arzeden bazı tarihî olayları analiz örneklemi dışında tutabilmek için liberallerin bu olguları dar yorumlamayı tercih etmiş olmalarıdır. Nitekim Russett savaşı, "egemen devletler arasında gerçekleşen ve tarafların karşı karşıya geldiği mekânda en az bin ölü bırakan

planlanmış/kurumsallaşmış şiddet" şeklinde tanımlamaktadır. Böylece, bir taraftan devletler arasında geçmediği için iç savaşlar, bağımsızlık savaşları ve sömürge savaşları; diğer taraftan da can kaybının bin kişiyi bulmadığı savaşlar Russett'ın araştırmasına dâhil edilmemiştir. Fakat kendini liberal veya idealist olarak tanımlayanların, idealist düşüncelerine böyle bir niceliksel analiz ve niceliksel sınır getirmelerinin ne oranda rasyonel bir yaklaşım olabileceği tartışmalıdır.

Russett bir devletin demokrasi olduğunun kabul edilebilmesi için ayrıca bir "istikrar" veya "süreğenlik" kriteri de getirmektedir. Bu kritere göre, demokratik kurumların ve süreçlerin bir toplumda tamamen yerleşebilmesi için devletin demokratik rejimi benimsemesinden sonra belirli bir zamanın geçmesi gerekmektedir. Ancak böyle bir sürenin geçmesiyle hem bu devletin hem de diğer devletlerin vatandaşları devletin demokratik ilkelerle yönetildiğine inanacaklardır (Russett, 1993: 16). Fakat devletler arasında kültürel farklılıklar gözönüne alındığında, demokrasinin kurumsallaşması için gerekli olan zamanı nasıl belirleyebiliriz? "Demokrasiye geçiş" kavramı tam olarak ne anlama gelmektedir? Liberaller bu ve benzeri sorulara rasyonel açıklamalar getirememektedir. Dahası, belirli bir devletin demokrasiye dönüşümünde zamanın önemli ve ilgili bir faktör olup olmadığını bilebilmemiz de oldukça zordur. Nitekim David Spiro'ya göre, sosyal normların mutlaka yerleşmiş politik süreçlerin ürünü olduğu iddia edilemez (Spiro, 1994: 56).

Diğer taraftan, Kant'ın demokratik cumhuriyetçilik kavramı da bugün kullandığımız demokrasi kavramından farklıdır. Bu nedenle, ikiyüz yıllık bir uluslararası ilişkiler sürecini tek bir değişkenle açıklamaya çalışmak rasyonel olmayacaktır. Bugünkü tanımlamaların ve demokratik ilkelerin, liberallerin genellikle hipotezlerini test ettikleri zaman dilimleri olan ondokuzuncu yüzyıldaki ve yirminci yüzyılın ilk dönemlerindeki gelişmelere uygulanması aslında bir anakronizmdir. Bu teorik zayıflığın bilincinde olan liberaller, yukarıda açıklandığı üzere, "algılama" gibi değişkenleri analizlerine dâhil etmektedirler; ancak bu değişkenler çalışmalarındaki metodolojik sorunların çözümüne fazla bir katkıda bulunmamaktadır. Bu nedenle liberaller, değişkenlerinin daha iyi tanımlanması ve açıklanması konusuna duyarlı olmalıdırlar.

Başta Owen olmak üzere liberaller, demokratik barış teorisinin kurumsal ve kültürel değişkenlerinin birbirlerini tamamladığını vurgulamaktadırlar. Ancak bugüne kadar liberaller, bu değişkenlerin birbirlerini tam anlamıyla nasıl ve oranda etkiledikleri ve pekiştirdiklerini anlatmakta da başarısız olmuşlardır. Çalışmalarına bakıldığında, liberal düşünürlerin aslında kurumsal ve kültürel değişkenleri birbirlerinden ayrı ele alıp inceledikleri görülmektedir.

Liberallerin eserlerindeki diğer bir sorun da, demokrasilerin birbirleriyle "hiçbir zaman" savaşmadıklarının mı, yoksa "nadiren" savaştıklarının mı savunulmak istendiğinin belirsiz oluşudur. Acaba demokratik barış teorisi,

demokrasilerin geçmişte hiç savaşmadıkları ve böylece gelecekte de birbirleriyle savaşmayacaklarını mı savunmaktadır, yoksa nadiren de olsa demokratik devletlerin savaştıkları ve birbirlerine karşı güç kullanma tehdidinde bulundukları ve gelecekte de bu tür davranışta bulunabilecekleri, ama diğer rejimlere nazaran bu durumun sistem için nispeten barışçıl olduğunu mu ifade etmektedir? Eğer bu ikinci olasılık öne sürülüyorsa, o zaman liberallerin hangi şartlar altında demokrasilerin birbirleriyle savaşabileceğini ortaya koymaları, diğer bir değişle, hangi şartlar altında demokratik barış teorisinin geçersiz olacağını açıklamaları gerekir. Belki de demokratik devletlerin gelecekteki davranışları konusunda emin olunamaması nedeniyle, liberaller aynı zamanda araştırma projelerinin nihai ürünü veya sistem için nihai sonucu üzerinde de hemfikir değildirler. Örneğin Owen, hem Doyle hem de Russett'a nazaran, "nihai barış"ın gerçekleşebilmesi konusunda karamsardır.

Uluslararası sistemde güç, kapasite ve anarşinin önemli veriler olduğu konusundaki realist düşünce aslında son dönemlerde liberaller tarafından da kabul görmektedir. Örneğin Owen, liberal demokrasilerin dış politikaları ile "güç politikası"nın (power politics) ilgili olduğuna itiraz etmediğini, bu konuyu tartışmaya açmadığını belirtmektedir (Owen, 1994: 121). Benzer şekilde Russett da, güç ve stratejik çıkarların demokrasiler dâhil olmak üzere tüm devletlerin politika hesaplarını etkilediğini teslim etmekten "mutlu olduğu"nu ifade etmektedir (Russett, 1993: 166). Ancak, ne Owen ne de Russett güç politikasının kendi analizleriyle nasıl bir ilişkisi olabileceğini irdelemektedir. Bu nedenle, demokratik barış teorisinin ikna edici olabilmesi için; liberallerin hem güç hesaplamalarının, güç değişimlerinin ve uluslararası sistemin anarşik yapısının demokrasilerin dış politika davranışlarını nasıl etkilediğini, hem de demokrasinin kurumsal ve kültürel niteliklerinin güç politikasının demokratik devletler arasındaki barışçıl ilişkileri bozmasını nasıl engelleyebildiğini açıklaması gerekmektedir (Schweller, 1992).

Demokratik devletlerin barışçıl olması, aslında barışçıl bir sistemin ortaya çıkması için tek başına yeterli değildir. Çünkü demokrasiler, liberallerin öngördüğünün aksine, demokratik normları dışsallaştırmakta (externalize) başarısız olabilir. Tüm demokrasilerin demokratik normları dışsallaştırdığı ve gelecekte de dışsallaştıracağı konusunda Russett oldukça emin görünmektedir; ancak kendisinin tüm açıklamaları "algılama" değişkenine dayanmaktadır. Şöyle yazar Russett: "eğer demokratik bir ülkede yaşayanlar; kendilerini otonom, 'yaşa ve yaşat' normlarını paylaşan, kendi-kendini yöneten insanlar olarak görürlerse ve eğer diğer ülkelerdeki insanları da kendi-kendini yöneten ve böylece başına buyruk bir elitin saldırgan dış politikalarına kolayca çekilmeyen insanlar olarak algılarlarsa, bu insanların kendi-kendilerini yönetme hakkına saygı duyacaklardır" (Russett, 1993: 31). Ancak tecrübelerle sabittir ki, elitler halkları zorlanmadan kontrol edebileceği gibi hem demokrasilerde hem de otokrasilerde tepkisel davranan ve ideolojik sebeplerle karar veren liderler yönetime gelebilir, aynı zamanda bireyin başkaları hakkındaki

değerlendirmeleri ve görüşleri de kolayca değişebilir. Böylece, insanların algılamalarının yanlış olabileceğini veya politika yapımcıları üzerinde barışçıl bir baskı oluşturmadan önce bizzat kamuoyunun yönlendirilebileceğini beklememek için herhangi bir rasyonel neden bulunmamaktadır. Bu nedenlerle, "barış bölgesi" veya "güvenlik topluluğu" gibi projelerin gerçekleştirilmesi hiç de kolay değildir.

Demokratik barış teorisini tam olarak değerlendirebilmek için, teorinin olası politika çıktılarına da değinmek gerekmektedir. 1980'li yıllarlar birlikte ve özellikle Soğuk Savaş'ın sona ermesini takiben uluslararası toplumun, devletlerin iç politikalarına gerekirse zorla müdahale edilmesini hem gerekli hem de etkili bir politika olarak görmeye başladığı iddia edilebilir. Güç kullanımının hukuksal açıdan meşru görülmesinin yanında, dünyanın sorunlu bölgelerine müdahale edilmesi devletlerin ve uluslararası kurumların neredeyse etik bir sorumluluğu hâline geldi (Claude, 1994: 122). Bugünlerde birçok kişi, uluslararası toplumu devletlerin iç sorunlarına karıştığı zaman değil, fakat karışmadığı zaman eleştirmektedir. Güç kullanımı konusundaki uluslararası hukuk kuralları ile devletlerin politik bağımsızlığı ve toprak bütünlüğü gibi sistemin geleneksel değerleri son zamanlarda oldukça geniş bir açıdan yorumlanarak bu ilke ve değerler yıpratılmaktadır.

Demokratik değerler ileri sürülerek ve dünyada tüm devletlerin demokratik rejimlere kavuşmasıyla barışın kurulabileceği savunularak, son dönemlerde askerî güç kullanılmasının meşru gösterilmeye çalışıldığına tanık oluyoruz. Akademisyenler her ne kadar demokrasi ile barış arasındaki ilişkiyi bilimsel olarak anlamaya çalışsa da, öne sürdükleri düşünceler bazen uluslararası politika yapımcıları tarafından kendi amaçları doğrultusunda kullanılmaktadır. Bu nedenle liberaller, demokratik barış teorisinin olası politik sonuçları üzerinde de yeterince durmalıdırlar.

2. Realizm ve Devletlerin İç Politik Nitelikleri

Liberalizmin demokratik barış teorisine yaklaşımını eleştirdikten sonra, uluslararası ilişkilerin "başat" teorisi olarak kabul edilen realizme dönerek, bu teorinin devletlerin iç politika nitelikleri (karakteristikleri) ile dış politika davranışlarının etkileşimi hakkında herhangi bir rasyonel açıklama getirip getirmediğine bakabiliriz.

Genel olarak realistler, iç politika niteliklerinin devletlerin dış politika davranışları üzerinde bir etkisi olmadığını iddia etmektedirler. Realist bakış açısına göre, hem savaşa başvurulmasını engelleyecek hem de dış ilişkilerde belirli davranış kurallarını koyup bu kurallara uyulmasını zorlayacak merkezî bir otoritenin yokluğunda, diğer bir deyişle anarşik bir sistemde, tüm devletler kendi varlıklarını korumaya çalışacaklardır. Bu nedenle Kenneth Waltz, **Theory of International Politics** başlıklı klasikleşmiş eserinde şu düşünceyi savunur: "Uluslararası politik sistemlerin birimleri olan devletler, yerine getirdikleri işlevler açısından birbirlerinden farklılık göstermezler; anarşi, bir sistemin

birimleri arasında koordinasyon ilişkilerini gerektirir ki, bu da onların aynılığı anlamına gelir" (Waltz, 1979: 93). Kısaca, aynı koşullar altında bulunan devletler, aynı dış politika davranışında bulunurlar ve hatta bulunmak zorundadırlar. Böylece, iç politika ve dış politika hakkında Waltz şu sonuca varır: "ulusal politika belirli işlevleri yerine getiren birbirinden farklı birimlerden meydana gelirken, uluslararası politika birbirlerinin işlevlerini tekrarlayan/kopyalayan benzer birimlerden oluşmaktadır" (Waltz, 1979: 97). Devletlerin kapasitelerindeki farklılıklar nedeniyle de, devletlerin uluslararası sistemde aynı işlevleri üstlenmiş olması, bu işlevlerin her devlet tarafından aynı oranda ve aynı başarıyla yerine getirildiği anlamına gelmez. Dolayısıyla, "devletler arasındaki fark işlev değil, kapasite açısından vardır" (Waltz, 1979: 96). Devletler arasındaki bu kapasite farkı nedeniyle Waltz ve diğer realistler, uluslararası yapıları temel aktörler aracılığıyla tanımlamakta ve yapısal değişikliğin de devletler arasındaki kapasite dağılımının değişimi sayesinde olabileceğini savunmaktadırlar.

Böylece realistlere göre, devletlerin politik rejimlerinin niteliği, onların dış politika davranışlarına herhangi bir etkide bulunmamaktadır. Anarşi, göreli güçlerini maksimize etmek yoluyla devletleri uluslararası sistemdeki varlıklarını sürdürmeye ve konumlarını güçlendirmeye zorlamaktadır. Christopher Layne, realist argümanı şu sözleriyle özetlemektedir: "uluslararası politikada davranış, süreklilik, düzenlilik ve tekrar ile tanımlanır (ayırt edilir), çünkü devletler uluslararası sistemin değişmeyen ve muhtemelen değiştirilemez nitelikteki yapısıyla sınırlandırılmıştır. Gerçekçi bir dünyada, yaşam ve güvenlik her zaman risk altındadır ve demokratik devletler demokratik rakiplerine, demokratik olmayanlardan daha farklı bir şekilde mukabelede bulunmayacaklardır" (Layne, 1994: 10, 12). Bu nedenle realistlere göre, bırakınız nihai barışı, "barış bölgesi" ve "güvenlik topluluğu" projeleri bile birer ütopyadır.

Realist argümanların da eleştirilecek yönleri bulunmaktadır. Öncelikle, her ne kadar belirli bir sosyal olguyu mümkün olan en az değişkenle anlatmaya çalışmak faydalı olsa da, bütün devletlerin iç politika niteliklerinden bağımsız olarak aynı veya benzer dış politikalar izlediklerini varsaymak da "indirgemecilik" (reductionism) olarak görülmelidir. Sadece uluslararası sistemin kuralları ve sınırlandırmaları değil; düşünceler, normlar ve ideolojiler de uluslararası politikanın önemli değişkenleridir (Keohane ve Goldstein, 1993). Ancak realizm tüm bu değişkenleri gözardı etmektedir. Örneğin güçlü ideolojiler olarak nazizm, faşizm ve komünizm; I. Dünya Savaşı'na gidilen süreçte Alman, İtalyan ve Sovyet ekonomik ve güvenlik endişelerinin oynadığı rol kadar önemli bir rol oynamışlardır. Böylece realizm, hem savaşın iç politik ve yapısal nedenlerini hem de saldırgan ve barışçıl dış politikaları birbirinden ayırt etmekte başarısızdır. Ayrıca, realistler de hem savaşın hem de demokrasinin tutarlı bir tanımını henüz yapmamışlardır. Bu nedenle, içsavaş

gibi belirli çatışmaları analizlerine dâhil edip etmeme konusunda realistler arasında bir görüş birliği yoktur.

Tüm bu eleştirilerin yanında, realizmin de dış politika analizlerinde ve uygulamasında liberalizme göre bazı güçlü yönleri bulunmaktadır. Her şeyden önce realizm, belirli durumlarda devletlerin olası davranışları hakkında uluslararası ilişkiler öğrencilerinin daha iyi ve daha çok veriye dayalı (sağlıklı) tavsiyelerde bulunmalarına imkân sağlayabilir. Devletlere tek bir rejimin empoze edilmesinin devletlerarası ilişkilerin doğasını (sorunlu yapısını) tamamen dönüştüreceğini varsaymak mantıklı olmayabileceği gibi yapılabildiği takdirde böyle bir durumun da arzu edilir bir şey olduğu tartışma götürür. Uluslararası sistemin yapısının anarşik ve devletlerin temel endişelerinin varlıklarını sürdürmek olduğu gibi realist varsayımlar, global politikadaki tutarsızlıkların ve aykırılıkların daha iyi açıklanmasına önemli katkıda bulunabilir. Ayrıca, "ulusal çıkar" ve "güç isteği" gibi kavramlar, değişik zaman dilimlerinde ve değişik konularda devletlerin dış politika farklılıklarının açıklanmasında politik rejimlerin niteliğine nazaran daha faydalı birer araç olabilir. Realistler devletlerin çıkarlarını aynı şekilde tanımlamayabilecekleri yanında, devletlerin bazı çıkarlarının uzun yıllar değişmeden aynı kalabileceği varsayımını da yapmaktadırlar. Böylece, siyasal bilimciler ulusal çıkarlarını baz alarak devletleri birbirlerinden ayırt edebileceği gibi dış politikada bazı genel ve durağan çıkarlarını da belirlemek yoluyla bu devletlerin dış politika davranışlarını tahmin edebilirler.

Nihayet tek bir rejim veya liderlik şeklinin, tek bir dış politika davranışıyla ilişkilendirilmesi de rasyonel değildir. Hermann ve Kegley, tepkisel ve ideolojik hareket eden liderlerin hem demokrasilerde hem de otokrasilerde işbaşına gelebileceğine dikkat çekerken, Andreski aslında askerî diktatörlüklerin de barışçıl olabileceğini iddia etmektedir (Hermann ve Kegley, 1995: Andreski, 1980). Böylece, uluslararası ilişkiler öğrencileri kuramlarında liberallere nazaran daha kompleks bir dünyaya yer vermeli ve global politikada yine liberallere nazaran daha çok belirsizlik öngörmelidirler.

3. İç Politika-Dış Politika Etkileşimine Pragmatik Bir Yaklaşımın Önemi

Yukarıdaki incelememiz göstermektedir ki, demokrasi ile barış ve dış politika ile iç politika etkileşimini açıklamada hem liberalizmin hem de realizmin bazı zayıflıkları bulunmaktadır. Ancak, her iki teori de uluslararası politikanın anlaşılmasına önemli katkılarda bulunmaktadır.

Liberallerin savunduğunun aksine, demokrasilerin birbirleriyle savaştığı örnekler olduğu gibi birbirlerine güç kullanma tehdidinde bulundukları tarihsel olaylar da mevcuttur. Bu tarihsel olayların varsayımlarıyla çelişmediğini kanıtlayabilmek için liberaller "algılama/değerlendirme" gibi değişkenleri kullansalar da, ikna edici olamamaktadırlar. Kısaca liberaller, demokrasi ile barış arasındaki nedensel ilişkiyi hâlen ortaya koyamamışlardır (Gates, Knutsen,

Moses, 1996: 7). Realistlerin, I. Dünya Savaşı öncesinde demokratik sayılabilecek devlet sayısının çok az olduğu ve böylece istatistiki olarak iki demokratik devlet arasında savaş çıkma olasılığının zaten çok düşük olduğu iddiası da liberal varsayımlara ciddi bir tehdittir. Ayrıca Soğuk Savaş sırasında, kültürel değişkenlerin değil, fakat iki kutupluluk gibi yapısal değişkenlerin sistemsel istikrarı korumakla kalmadığı, aynı zamanda demokratik devletler arasındaki sorunların tırmanmasını engellediği de savunulmuştur (Mearsheimer, 1990: Gaddis, 1986).

Aslında Sovyetler Birliği'nin çöküşü, demokratik barış konusunda ortaya atılan tezlerin uluslararası ilişkiler öğrencileri tarafından daha sağlıklı test edilebilmesi için gerekli olan bir güvenlik ortamının doğmasına neden olmuştur. Ancak, uluslararası ilişkilerin o tarihten bugüne kadar izlediği seyir, bir "barış bölgesi"nin oluşturulabilmesi veya "nihai barış" projesinin gerçekleştirilebilmesi için net bir sonuca ulaşmamıza imkân vermemektedir. Her ne kadar Orta Avrupa ve Doğu Avrupa'da önemli gelişmeler olmuş ve bölge devletleri Avrupa Birliği'ne dâhil edilerek bir barış bölgesinin gerçekleşmesi umutları doğmuşsa da, gerek Avrupalı devletler arasında gerekse diğer devletlerle AB üyeleri arasında gerçekleşen olaylar bu umutlara gölge düşürmektedir. Fransa'nın Güney Pasifik'teki nükleer faaliyetleri ve deli-dana hastalığı krizi sırasında Britanya'nın AB politikalarına verdiği olumsuz ve aşırı tepki gibi gelişmeler göstermektedir ki, eğer demokratik devletler belirli politikalarda ısrarcı olursa, aralarındaki "uyumlu ilişkiler"i sürdürmede kolayca başarısızlığa uğrayacaklardır. Ayrıca, iki kutuplu sistemin çökmesiyle beliren yeni uluslararası sistemin eski çatışmaları sonlandırmadığı da görülmektedir. Örneğin, her ne kadar Türkiye ve Yunanistan demokratik devletler olsa da, birçok kez savaşın eşiğine gelmişlerdir. Son dönemdeki Kardak/İmia krizi bir kez daha Akdeniz'in her iki tarafında da "raison d'état" anlayışının, yani ulusal çıkarlar için gerektiğinde silahlı kuvvet kullanımının meşru olduğu inancının, ne kadar güçlü olduğunu göstermiştir (Moustakis ve Sheehan, 2002: Adamson, 2001). 2006 yılında Ege'nin tartışmalı hava sahasında Türk ve Yunan uçaklarının gövde gösterisi (it dalaşı) sırasında bir Yunan jetinin düşmesi sonucunda Yunan pilotun hayatını kaybetmesi, iki devlet arasındaki ilişkilerin hassaslığını bir kez daha göstermiştir (Radikal, 2006: Türkiye, 2006).

Liberallerin demokrasi ile barış arasındaki ilişki konusunda öne sürdükleri her ne kadar uluslararası ilişkiler öğrencilerinin zihinlerinde bazı soru işaretleri doğursa da, realizmin umutsuz bir teori ve umutsuzluğun teorisi olması da, öğrencileri aynı derecede rahatsız edecek bir durumdur. Realistlerin "değişmeyen ve muhtemelen değiştirilemez bir uluslararası sistem"de devletleri hapsolmuş olarak görmeleri (Gilpin, 1981), nispeten barışçıl bir dünyanın oluşturulması için yapılabilecek teorik ve pratik tüm çalışmaları neredeyse gereksiz kılmaktadır. Mademki sistem değişmeyecek, bilim insanları neden kendilerini yorsunlar?

Böylece, demokratik değerler ile devletlerin dış politika davranışları arasındaki etkileşim konusunda hem liberallerin hem de realistlerin argümanlarının belirli sorunları içerdiği ve her iki teorik okula da mesafeli yaklaşılması gerektiği sonucuna varılabilir. Halklar ve liderlerin çoğunluğu dünya barışının bir gerçek olmasını istemektedirler; bu amaca yönelik olarak da hem *ütopik liberalizm*den hem de *karamsar realizm*den daha farklı bir yaklaşıma gereksinim vardır.

Uluslararası İlişkilere bu tür yeni bir yaklaşımın felsefi temellerini *pragmatizm* sağlayabilir (Doğan, 2001; Doğan, 2003). "Pragmatizm, evrimsel bir felsefedir. Radikal görüşlere karşı olup, değişimi vurgulayarak evrimsel bir gelişimi amaçlar. Bu nedenle pragmatizm zıt görüşler arasında bir bağ, onları dengeleyen ve senteze ulaştıran bir köprü olarak görülebilir. Pragmatizmin evrimsel ontoloji ve evrimsel epistemolojisi, dünyanın iyi bir noktaya doğru sürekli gelişerek değiştiği konusunda iyimserdir. Önyargılara, dogmatizme, otoriter çözümlere karşı olup, açık düşünceye, bilime, çoğulculuğa, hümanizme ve demokrasiye önem verir" (Doğan, 2003: 92).

Pragmatizmin bu temel ilkeleri ile politik liberalizmin ilkeleri biraraya gelerek, *pragmatik liberalizm* olarak adlandırılabilecek yeni bir uluslararası ilişkiler yaklaşımını ortaya koymaktadır. Bu evrimsel yaklaşıma göre, devletler her ne kadar geçmişte güce başvurmuş ve ileride de başvurabilecek olsa da, sistemde bazı önlemler alarak zamanla devletlerarası ilişkileri geliştirmek olasıdır. Bu yaklaşım uluslararası ilişkiler öğrencilerine, hem sistemin geliştirilmesine hem de demokratik değerlerin sonuçta otoriter ve totaliter değerlere üstün geleceğine olan umutlarını yitirmemelerini salık verir. Diğer bir deyişle pragmatik liberalizm, uluslararası sistemde değişim konusunda bir taraftan liberalizmin aşırı iyimserliğini diğer taraftan da realizmin aşırı kötümserliğini reddeder. Evrimsel epistemolojisi ve ontolojisiyle uyumlu olarak pragmatik liberal yaklaşım, sistemin kademeli olarak gelişimini, kaçınılmaz olmasa da, "olası" görür. Uluslararası politikada bugün elimizde olanla başlayarak, devletlerarası ilişkileri iyileştirebilir ve sistemin daha barışçıl bir sisteme dönüşmesini umabiliriz. Böylece, uluslararası ilişkilerde her olayda güç kullanımıyla nihai sonuç alınabileceğini öne sürmek veya gücün her sosyal düzeyde oynadığı rolün önemini küçümsemek yerine, pragmatik liberalizm gücün çeşitli kurumlar aracılığıyla yönetilmesi gerektiğini savunur. Kısaca güç, "ortadan kaldırılması gereken birşey değil, yönetilmesi gereken bir sorundur" (Claude, 1962: 6-9; Claude 1961: 219-220).

Bu yaklaşıma göre, devletlerin toprak bütünlüğü ve politik bağımsızlığı gibi 1648'den beri uluslararası sistemin istikrarına katkıda bulunan bazı kurallara saygı duyulması gerekir. Devlet, ne ütopik liberallerin öne sürdükleri gibi vaktini-doldurmuş politik bir kurumdur ne de realistlerin vurguladıkları gibi sistemdeki tek aktördür, fakat hâlâ faydalı bir kurumdur ve sistemde devamı desteklenmelidir. Aynı şekilde egemenlik de, ne liberallerin öne sürdüğü şekilde problemli ne de realistlerin savunduğu gibi dokunulmazlığı olan bir kurumdur,

fakat sistemde devletlerin sorumluluklarını, görevlerini ve yetkilerini belirlediği için faydalı bir kurum olmaya devam etmektedir. Pragmatik liberalizm, aynı zamanda uluslararası kurumların ne dünya istikrarının anahtarı ne de sistemde gözardı edilmesi gereken bir olgu olduğunu savunmaktadır; bu açıdan bakıldığında uluslararası kurumlar, yerine getirdikleri birçok işlev sayesinde uluslararası sistemin daha düzenli, daha istikrarlı olmasına katkıda bulunmaktadırlar. Ayrıca pragmatik liberalizm, global politikaya normatif yaklaşımlar olarak hem liberallerin evrenselciliğini hem de realistlerin göreceliğini (relativizmini) reddeder. Bu yaklaşımın nihai hedefi veya nihai ürünü, ne ütopik liberallerin özlediği "tek dünya" ne de realistlerin düşlediği "güç dengesi"dir. Pragmatik liberalizm, *çoğulcu* bir liberal dünyayı savunur.

Tüm bu özellikleriyle pragmatik liberalizm, devletlerin rejimleriyle dünya barışı arasında bir ilişki olabileceği düşüncesine olumlu yaklaşır; fakat zor kullanarak devletlerin içişlerine müdahale edilmesine karşı çıkar. Aslında pragmatik liberalizme göre, iyi bir toplum ancak kendi üyelerinin ürünü olabilir. Claude ve Nuechterlein'in söylediği gibi "iyi bir toplum, ne bir devlet tarafından bir başka devlette oluşturulabilir, ne de dış bir güç tarafından bir devlete empoze edilebilir. İyi bir toplum, halkının yaratıcı yeteneğinden doğmalıdır. Toplumu geliştirme deneyimlerinde onlara yardımcı olunabilir ve koruma sağlanabilir, fakat hiç kimse iyi toplumu onlar adına gerçekleştiremez." (Claude ve Nuechterlein, 1997: 44). Kısaca, bir toplumda demokrasi dışarıdan sağlanamaz, o toplum demokrasiyi kendi istemeli ve bu tür bir rejimi hak etmelidir (Mill, 1962). Aksi hâlde, dışarıdan askerî müdahaleler yoluyla uluslararası toplum ancak kısmen "demokratik" kurumların yer aldığı kargaşaya sürüklenmiş devletlerin yaratılmasına yardım etmiş olur.

Düşüncelerine yakından bakıldığında Immanuel Kant'ın da, bir devletin iç niteliklerini değiştirmek için güce başvurulmasına karşı çıktığı görülecektir. Kant'ın öne sürdüğü devletler arasında nihai barışın önşartlarından birine göre: "hiçbir devlet, diğer bir devletin anayasasına veya hükûmetine zorla müdahalede bulunmayacaktır" (Kant, 1991b: 96). Bir devletin içişlerine karışmak Kant için, o devletin vatandaşlarını ahlaki (moral) özerkliğinden mahrum etmek anlamına gelecektir; çünkü "bu durumda bireyler, istenilen şekilde yönlendirilecek (manipüle edilecek) nesneler gibi kullanılacak ve kötüye kullanılacaktırlar" (Kant, 1991b: 94). Kant'a göre bir devletin kendi yaşamı vardır; "devlet, kendinden başka hiçbir şeyin yönetemeyeceği veya elden çıkaramayacağı insanlar topluluğudur. Tıpkı bir ağaç gibi onun da kendi kökleri vardır" (Kant, 1991b: 94).

Bu noktaya kadar ulaştığımız sonuçları özetleyecek olursak, hem liberalizm hem de realizm, genel olarak iç politika ile dış politika arasındaki ilişki ve özelde de demokrasi ile barış arasındaki ilişki konusunda kısmen yanlış, ama kısmen doğru önermelerde bulunmaktadır. Bu yaklaşımların iyi bir sentezini ise pragmatik liberalizm yapmaktadır. Bu açıdan "demokrasi mutlaka dünya barışını gerçekleştirir" ve "rejimlerle dış politika arasında herhangi bir bağ

olamaz" gibi radikal düşünceler yanlıştır; düşünceler denenmeden, kavramlar uygulamaya konulmadan bunların faydasızlığı veya yanlışlığı öne sürülemez. Dolayısıyla, demokrasinin barışa katkıda bulunabileceği düşüncesine bir hipotez olarak yaklaşılmalı ve bu düşünceye bir şans tanınmalıdır.

4. Orta Doğu'da Hangi Politikalar İzlenmelidir: Demokrasiye Bir Şans Tanınması

ABD'nin Irak'ta maddi açıdan başarılı olduğunun kabul edilmesi, bölge devletlerinin "bundan sonra ne yapılabilir" sorusunu kendilerine sorması açısından önemlidir. Bundan sonra ne yapılacağı konusunda aşağıdaki çözü m (süzlük) önerileri akla gelebilir:

1. Bölge devletlerinin siyasal örgütlenmesi: Ancak bugüne kadar bu coğrafyada siyasal örgütlenme gerçekleştirilememiştir. Arap devletlerinin kendi aralarındaki sorunlar, ayrıca bu devletlerin İsrail'le olan olumsuz ilişkileri ve Türkiye'ye mesafeli durmaları bölgede politik örgütlenmeleri engellemiştir.

2. Sünni-Şii çekişmesinin önlenmesi: Ancak gelişmeler gösteriyor ki, bu iki grup arasında sanıldığından çok daha fazla mesafe vardır. Belirli bir Reformasyon süreci geçirmemiş toplulukların bu duruma düşmesi de doğal karşılanmalıdır.

3. Etnik milliyetçiliğin dozunun düşürülmesi: Ancak, Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle birlikte tarih yeniden hızlanmış ve Balkan sınırları ile Türkiye'nin güney sınırlarında donan milliyetçilik akımı yeniden ısınmıştır. Tarihin geri çevrilmesi de olası değildir; üstelik bölge insanlarının milliyetçiliklerinden başka övünecekleri çok az özellikleri vardır.

4. Askerî güç kullanılması: Ancak, gelişmiş bir silah endüstrisine ve uzay teknolojisine sahip olmayan Orta Doğu devletlerinin gerek ABD gerekse diğer büyük güçler karşısında dayanması mümkün değildir. Bölge devletleri askerî açıdan ABD'yi yenmeye değil, olsa olsa ABD'ye yenilmemeye çalışabilirler.

Dolayısıyla, yukarıdaki politikaların başarı olasılığı oldukça düşük görünmektedir. Yapılacak şey, demokrasiye Orta Doğu'da bir şans tanınmasıdır. ABD, yukarıda belirtildiği üzere, Irak'ta maddi açıdan başarılı olmuştur ve olmaktadır; ancak aynı ABD bölgede manevi anlamda yenilgiye uğramıştır. Bölgeye demokrasinin getirilmesi sadece söylentide kalmış, ABD'nin ve diğer Batılı devletlerin amaçlarından şüphe duyulmuş ve hatta demokrasinin bizzat kendisi tehlikeli görülmeye başlanmıştır. Bu sonuçların temel nedeni ise, aslında ABD'nin bölgeye demokrasiyi getirmeye çalışmamış olduğu, demokrasi seçeneğini bölgede denemediği gerçeğidir. Bunu en açık biçimde Irak'taki gelişmeler göstermektedir. Ülke insanının etnik kimlik ve dinî inanç açılarından gruplara bölünmesiyle oluşturulan bir parlamentonun demokrasiyle çeliştiği açıktır. Eğer bu doğru bir araç olsaydı, o zaman bugün Batı'da parlamentoların insanların etnik kökenini ve dinî inançlarını yansıtacak şekilde oluşturulduğunu görmemiz gerekirdi Yani, Orta Doğu'da bir demokrasi

söylemi olmasına rağmen, bölgede yapılanlar ile söylemler arasında bir uçurum bulunmaktadır. Bundan sonra yapılması gereken şey, yukarıda açıklanan teorik yaklaşıma uygun olarak, iyi niyetle ve umutla (gerçek) demokrasinin tüm bölgede kurulup gelişmesine çalışmaktır.

Tabii ki, sorulması gereken bir diğer soru da "hangi demokrasi" sorusudur. Değerleri, gelenek ve görenekleri dikkate alındığında, bölge devletlerinin demokrasiyi "beş yılda bir yapılan seçimler" olarak görmesi ve uygulaması mümkün değildir. Diğer bir deyişle, dar anlamda bir demokrasi Orta Doğu'da gelişemez. Çünkü bu devletler için asıl olan, yaşamın kurumsal değil, sosyal yönüdür. Bu nedenle, örneğin sosyal adalet ve eşitlik gibi konulara önem verilmeli, ekonomik gelişmeye destek sağlanmalıdır. Bunu gerçekleştirmek ise kolay olmayacaktır, çünkü demokrasi belirli bir sosyal ve ekonomik tabana dayanır. Batıda demokrasi Rönesans, Reformasyon, Sanayi devrimi ve Aydınlanma dönemlerinin yaşanması ve çıkarlarını korumak isteyen varlıklı bir sınıfın yönetime katılmak istemesi sonucunda yeşerip güçlenmiştir. Orta Doğu'da bu sosyo-ekonomik yapı olmadığı için, demokrasinin dört-beş yılda bir yapılan genel seçimlere indirgenmesi ve böylece devlet yönetimine gelmek isteyen grupların aşırı tavizleri neticesinde durumun bugünden daha da kötüye gidebilmesi olasılığı mevcuttur. Bu olasılığın önlenmesi için de, Batılı devletler bölge devletlerine ekonomik ve sosyal destekte bulunmalı ve hatta bölge devletlerini uluslararası topluma dâhil ederek uluslararası karar-verme mekanizmalarında yetki ve sorumluluğu paylaşmalıdır (Dogan, 2005).

Aslında çözüm tamamen bölge dışındaki devletlere dayandırılmamalıdır. Demokrasinin tam anlamıyla Orta Doğu'da yerleştirilip geliştirilmesi, öncelikle bölge devletlerinin çabasıyla olacaktır. Atılacak siyasi adımlar bir tarafa, bölge devletlerinin bu süreçte ekonomik değerlerini demokrasinin geliştirilmesi amacıyla kullanması gerekmektedir. Bunun yanında, eğitim ve sağlık gibi sosyal konulara önem verilerek bireyin kendi ayakları üzerinde durabileceği bir toplum yaratılmalıdır, çünkü sonuçta demokratik değerler bireylerin omuzlarında kurulup gelişecektir. Kısaca, bölge devletlerinin "insan"a yatırım yapmasından başka çıkar yol yoktur. Çözüm ancak uzun-vadeli ve bilinçli politikalarla mümkündür. Bugüne kadar genel olarak bölge devletleri zenginliklerini bireylerin gelişmesine tahsis etmemiş, ya zenginlik yurtdışına çıkarılmış veya silahlanma gibi sığ amaçlar için harcanmıştır. Bu coğrafyada eğitime, bilime, özgür düşünceye, ulusal ekonomiye yatırım yapılarak, insanların kendi ayakları üzerinde durabileceği bireyler hâline getirilmesi gerekmektedir. Aksi takdirde, Orta Doğu'da aktörler değişecek fakat senaryo hep aynı kalacaktır. 18., 19. ve 20. yüzyıllarda Fransızların ve İngilizlerin bu coğrafyada izledikleri politikaları ve I. Dünya Savaşı'nı takiben büyük güçlerin bölge üzerindeki çekişmelerini öğrendikten sonra, bugün Irak'ta yaşananlar insanın aklına ister istemez şu düşünceyi getirmektedir: "biz bu filmi daha önce görmüştük." Filmi tekrar izlemek istemeyenler, politikalarını değiştirmek zorundadır.

SONUÇ

Hem liberalizm hem de realizm, genel olarak uluslararası politikanın doğasını ve daha spesifik olarak da demokrasi ve barış arasındaki etkileşimi kısmen açıklayabilmektedir. Demokratik rejimin barışçıl dış ilişkilerin oluşturulmasına büyük ölçüde yardımcı olabileceği kabul edilse bile, bu gerçek sistemsel olguların devletlerarası ilişkileri etkilemeyeceği anlamına gelmez. Örneğin ulusal çıkarlar ve güvenlik endişeleri, geçmişte olduğu gibi gelecekte de devletleri çatışma içine çekebilecektir. Bu nedenle, gerek Uluslararası İlişkiler teorileri kurarken gerekse dış politika seçenekleri oluştururken, sistemsel güçlerin gözardı edilmemesi gerekir. Varolan uluslararası sistemi daha iyiye götürebilmek için de teorik düzeyde yapılması gereken, liberalizm ile realizm arasındaki mesafeyi daraltmak, yani her iki teorinin de önemli bazı varsayımlarını bir araya getirerek yeni bir teorik yaklaşım geliştirmektir. Bu amaç için gerekli temel felsefi ilkeler de pragmatizm tarafından sağlanabilir.

Uluslararası ilişkilere farklı bir yaklaşım olarak pragmatik liberalizm, devletlere demokrasi empoze etmek gibi yukarıdan-aşağıya uygulanan politikalara değil, hem bireylerarası hem de devletlerarası ilişkilerin geliştirilmesinde ulusal (iç) güçlerin etkisini vurgulayacak (bireylerin eğitimi, etik değerler, liderlik, kurumların oluşturulması gibi) aşağıdan-yukarıya uygulanan politikalara ihtiyaç olduğunu savunur. Bu yaklaşım, devletlerin sistemdeki rolleri, uluslararası örgütler, egemenlik, normlar, güç, rejim türü gibi uluslararası politikanın birçok önemli konusunda liberalizm ile realizm arasındaki düşünsel mesafeyi daraltabilir. Bu açıdan bakıldığında, demokrasi çoğulcu bir dünya yaratma çabasında bizlere yardımcı olabilecektir; ancak istememelerine rağmen bu tür bir rejimi devletlere empoze etmek, bizzat demokrasinin geliştirmeye çalıştığı değerlerle çatışacak ve bu değerlere zarar verecektir.

Mutlaka belirli bir siyasal rejimin varlığı değil, şiddete başvurulmaması, insani değerlere güvenilmesi, problemlerin çözümünde barışçıl araçlar kullanılması, sosyal adaletin geliştirilmesi gibi liberal-demokratik ilkelere önem verilmesi ve bunların toplumda hayata geçirilmesi bölgesel ve global barışın yaratılmasında en önemli faktörlerden olacaktır. Kant'ın kuramında yer aldığı üzere, bu çabamızda bize doğa yardımcı olacaktır. Fakat öyle görünmektedir ki, bizzat Kant'ın da teslim ettiği üzere, bu çabasında bizler de doğaya yardımcı olmalıyız. Uluslararası ilişkilerde liberaller dış politika oluşturulmasında sistemsel güçlerin etkisini gözardı ederken, realistler de bireylerin uluslararası politikanın işleyişini etkileyebilecekleri, sistemi aşamalı olarak iyiye götürebilecekleri olasılığını reddetmektedirler. Liberaller kurumların rolünü, realistler de yapıları vurgulamışlardır. Fakat, öncelikle ne kurumlar ne de yapılar, nihai barışı düşünürken Kant'ın aklında birey ve uluslararası politikaya belirli bir etik yaklaşım vardı.

Bu nedenlerle, bireyler ile yapılar arasındaki etkileşimi dikkate almayan teoriler dogmatik teoriler olmaya adaydır ve her sosyal düzeyde bireyin pozisyonunu iyileştirmeyi temel amaç olarak benimsemeyen rejimlere, bu rejimlerin adları ne olursa olsun, aynı oranda uzak durulmalıdır. Kant'ın şu cümlesi burada ulaşılan sonuçlar açısından oldukça anlamlıdır: "politika kendi doğası gereği zor bir sanat olmasına rağmen, onu etikle birleştirmek için hiçbir sanata ihtiyaç yoktur. Çünkü ikisi çatışır çatışmaz, politikanın çözemeyeceği düğümü etik keserek ortadan kaldırır. Yönetici güç bu nedenle ne kadar büyük bir fedakârlıkta bulunmak zorunda kalırsa kalsın, bireyin haklarına büyük bir saygı gösterilmelidir. Burada yarım çözümler olamaz… Politika 'doğru'nun önünde diz çökmelidir, ancak bunun karşılığında politika, her ne kadar yavaş bir şekilde olursa olsun, daimî mükemmellik mertebesine erişmeyi umabilir" (Kant, 1991b: 125).

Dolayısıyla bizlerin de Orta Doğu'da etik bir yaklaşıma ihtiyacımız bulunmaktadır. Böyle bir yaklaşım da bizzat demokrasinin kendisi olabilir. Bugün Orta Doğu'da olanlar, insanlara demokrasi konusunda yanlış sinyaller vermektedir. Ancak aslında bugüne kadar bölgede demokrasi denenmemiş, demokratik değerlere bir şans verilmemiştir. Örneğin, insanları etnik ve dinî gruplara ayırarak seçimler yapmak ve parlamento oluşturmak ne oranda demokratik bir harekettir? Demokrasinin özü insanları gruplara bölmek değil, bu insanların iyi bir toplum oluşturabilmesi için onlara sosyal imkânlar sunmaktır. Dolayısıyla bugün bölgede olanlar, demokratik devletler oluşturma ve bölgede barışa ulaşma hedefinden bizleri uzaklaştırmamalıdır.

KAYNAKÇA

Adamson, Fiona B., (2001), "Democratization and the Domestic Sources of Foreign Policy: Turkey in the 1974 Cyprus Crisis", **Political Science Quarterly**, 116 (2), 277-303.

Andreski, Stanislav, (1980), "On the Peaceful Disposition of Military Dictatorships," **Journal of Strategic Studies**, 3 (3), 3-10.

Claude, Inis L. Jr., (1961), "The Management of Power in the Changing United Nations", **International Organization**, XV (2), 219-235.

-----, (1962), **Power and International Relations.** New York: Random House.

-----, (1994), "Moral Dilemmas in International Relations", Kenneth W. Thompson (Ed.), **The Virginia Papers on the Presidency**, Vol. XXVIII. Maryland: University Press of America, 113-125.

Claude, Inis L. Jr. ve Donald, E. Nuechterlein, (1997), "Organizing Policy-Making: Defining U.S. Responsibilities", Kenneth W. Thompson (Ed.), **The Virginia Papers on the Presidency**, Vol. XXX. Maryland: University Press of America, 35-49.

Doğan, Nejat, (2001), **Inis L. Claude, Jr. and World Order: A Pragmatic Liberal Approach**, Basılmamış doktora tezi. Charlottesville: University of Virginia.

-----, (2003), "Pragmatizmin Felsefi Temelleri", **Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, 20 (Ocak-Haziran), 83-93.

Doyle, Michael, (1986), "Liberalism and World Politics", **American Political Science Review**, 80 (4), 1151-1169.

Gaddis, John Lewis, (1986), "The Long Peace: Elements of Stability in the Post-War International System", **International Security**, 10 (4), 99-142.

Gates, Scott-Torbjorn-Knutsen, L. ve Moses, Jonathon W., (1996), "Democracy and Peace: A More Skeptical View", **Journal of Peace Research**, 33 (1), 1-10.

Gilpin, Robert, (1981), **War and Change in World Politics.** Cambridge: Cambridge University Press.

Hermann, Margaret G. ve Kegley, Charles W. Jr., (1995), "Rethinking Democracy and International Peace: Perspectives From Political Psychology", **International Studies Quarterly**, 39 (4), 511-533.

Kant, Immanuel, (1991a), "Idea for a Universal History with a Cosmopolitan Purpose", Hans Reiss (Ed.), **Kant: Political Writings.** Cambridge: Cambridge University Press, 41-53.

-----, (1991b), "Perpetual Peace: A Philosophical Sketch", Hans Reiss (Ed.), **Kant: Political Writings.** Cambridge: Cambridge University Press, 93-130.

Keohane, Robert O. ve Goldstein, Judith, (Ed.) (1993), **Ideas and Foreign Policy: Beliefs, Institutions, and Political Change**. Ithaca: Cornell University Press.

Layne, Christopher (1994), "Kant or Cant: The Myth of the Democratic Peace", **International Security**, 19(2), 5-49.

Mearsheimer, John J., (1990), "Back to the Future: Instability in Europe After the Cold War", **International Security**, 15 (1), 5-56.

Mill, John Stuart, (1962), "A Few Words on Non-Intervention", Gertrude Himmelfarb (Ed.), **Essays on Politics and Culture**. New York: Doubleday, 396-413.

Moustakis, Fotios ve Sheehan, Michael, (2002), "Democratic Peace and the European Security Community: The Paradox of Greece and Türkiye", **Mediterranean Quarterly**, 13 (1), 69-85.

Owen, John M., (1994), "How Liberalism Produces Democratic Peace", **International Security**, 19 (2), 87-125.

Radikal, (2006), "Ege'de Korkulan Oldu", 24 Mayıs 2006, 1.

Russett, Bruce, (1993), **Grasping the Democratic Peace: Principles for a Post-Cold War World**. Princeton: Princeton University Press.

Schweller, Randall L., (1992), "Domestic Structure and Preventive War: Are Democracies More Pacific?", **World Politics**, 44 (2), 235-269.

Spiro, David E., (1994), "The Insignificance of the Liberal Peace", **International Security**, 19 (2), 50-86.

Türkiye, (2006), "Ege'de Tarihî Karar", 30 Nisan 2006.

Waltz, Kenneth W., (1979), **Theory of International Politics.** New York: McGraw-Hill.